

- канд. філол. наук: 10.02.01. – К., 2003.
2. Бурячок А. А. Соціально-політична лексика і її відображення в тлумачних словниках сучасної української та російської мов // Слово і фразеологізм у словнику. – К., 1980. – С. 37–62.
 3. Винник В. О. Опрацювання лексики обмеженого вживання у Словнику української мови // Слово і фразеологізм у словнику. – К., 1980. – С. 185–202.
 4. Карпіловська Є. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій // Українська мова. – 2007. – №4. – С. 3–15.
 5. Михайлова Т. В. Семантичні відношення в українській науково-технічній термінології: Дис. ... канд. філол. наук за спец. 10.02.01. – Харків, 2002.
 6. Непійвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). – К., 1997.
 7. Ожегов С. И. О трех типах толковых словарей современного русского языка // Вопросы языкознания. – 1952. – №2. – С. 85–103.
 8. Паламарчук Л. С. Академічний тлумачний Словник української мови // Слово і фразеологізм у словнику. – К., 1980. – С. 4–22.
 9. Паламарчук Л. С. Терминологическая лексика в общеязыковом (филологическом) словаре // Проблематика определенных терминов в словарях разных типов. – Л., 1976. – С. 250–257.
 10. Паламарчук Л. С. Українська радянська лексикографія: Питання історії, теорії та практики. – К., 1978.
 11. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль. – К., 1976.
 12. Радченко О. І. Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. – Харків, 2000.
 13. Симоненко Л. О. Синонімія в українській ботанічній номенклатурі // Слово і фразеологізм у словнику. – К., 1980. – С. 212–221.
 14. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К., 2004.
 15. Фещенко М. М. Місце ботанічної лексики у Словнику української мови // Слово і фразеологізм у словнику. – К., 1980. – С. 202–212.

Джерела

ВТССУМ I	Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К., 2001.
ВТССУМ II	Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К., 2005.
ВТССУМ III	Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов. та СД) / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К., 2007.
СУМ	Словник української мови: В 11 т. – К., 1970–1980. – Т. 1–11.

ДІАЛЕКТНІ СЛОВНИКИ У ПОЛЬЩІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

к. філол. н., Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (Київ)
УДК 811.161.3'373.374

У статті стисло розглянуто стан польської діалектної лексикографії на межі ХХ–ХХІ ст. Визначено основні засади і принципи побудови словників, проаналізовано критерії їх класифікації. Виокремлено польські лексикографічні праці, особливо цінні для україністики.

Розвиток польської лексикографії сьогодні не можна собі уявити без цілої низки добротних словників, у яких подано діалектну лексику польської мови. Ці лексикографічні праці мають особливо цінне значення для більшості слов'янських мов, оскільки в діалектах часто засвідчені історичні мовні зв'язки слов'янських народів, які втратили своє місце в сучасних літературних мовах. Вони є також базою для вивчення етимологій і реконструкції праслов'янського лексичного фонду. Значне місце в цьому контексті займають польсько-українські мовні взаємини, оскільки західне українське і східне польське пограниччя об'єднані деякими спільними граматичними, лексичними та фонетичними діалектними рисами.

Усі діалектні українські словники побудовані за диференційним принципом: вони охоплюють лексику, яка не представлена у словниках літературної мови або в діалектній мові має відмінності морфемної будови, значення. Створення діалектного словника повного типу, який би подавав діалектну лексику безвідносно до літературної мови на практиці ще не зреалізовано [2: 136]. Подібну ситуацію спостерігаємо й у сучасній діалектній лексикографії польської мови. На межі ХХ–ХХІ ст. у польському мовознавстві з'явилася низка знакових діалектологічних праць. Багато словників, що вийшли друком за останні 15 років, формувалися і частково укладалися ще з середини ХХ століття і є результатом тривалої праці науковців, оскільки власне словникова репрезентація лексичного фонду окремих говірок чи загальнодіалектної лексики потребує тривалого опрацювання. За основними методами й принципами укладання, а також з огляду на лексичний матеріал і побудову статей ці словники можна згрупувати за певними типами залежно від критерію поділу. У польському мовознавстві перші наукові підходи до поділу лексикографічних праць за їх типами й застосуванням в 60-х роках визначив С. Урбанчик у своїй праці «Słowniki. Ich rodzaje i użyteczność» [12]. Кількість і різноплановість діалектних словників у сучасній полоністиці дає підстави згрупувати їх за певними критеріями. Один із найвідоміших наукових підходів щодо їх класифікації викладено в праці Є. Рейхана «Typologia słowników gwarowych

na tle ogólnej typologii słowników» [13: 21]. При аналізі знакових праць польської діалектної лексикографії К. Возняк послуговується формальним критерієм. Його типологія базується на засадах, що враховують географічні обшири досліджуваних діалектних систем, тематику, спосіб укладання матеріалу, методи опрацювання. Географічні засади дають змогу класифікувати лексикографічні праці як а) загальнодіалектні – дотичні до всієї польської території і стосуються всіх чи більшості польських діалектів; б) діалектні – охоплюють цілий діалект (наріччя); в) регіональні – стосуються певної частини поширення діалекту; г) локальні – охоплюють окремих регіон або стосуються одного чи кількох сіл [13: 22]. Однак межі між діалектними, регіональними й локальними типами словників досить нестійкі. Словники одного наріччя малопоширені в практиці. У польському мовознавстві до них фактично зараховують лише лексикографічні праці, що стосуються кашубського діалекту. В українській лінгвістиці переважають діалектні словники, що засвідчують групи говірок, говірки окремих сіл і немає діалектного словника, який би охоплював певне наріччя. З іншого боку, словники, покликані охопити матеріал наріччя, неминуче матимуть багато спільних рис із загальнодіалектними словниками, оскільки об'єднують лексику різних говірок. Аналізуючи сучасні діалектні словники польської мови, ми покладаємося на відомі класифікації за географічним принципом і розглядаємо діалектні словники як загальнодіалектні та регіональні.

ЗАГАЛЬНОДІАЛЕКТНІ СЛОВНИКИ.

Найвиразнішим зразком лексикографічних праць цього типу є «Słownik gwar polskich» PAN, що почав виходити з 1977р., і його видання триває досі. Спочатку згаданий словник виходив за редакцією М. Карся, потім Є. Рейхана і С. Урбанчика, сьогодні – під керівництвом Й. Оконьової. Словник певною мірою є результатом і об'єднанням діалектних лексикографічних праць попередників. Однак за викладом матеріалу, послідовністю і обґрунтуванням – це новітній словник, що витримує сталий науковий підхід, виважені й однорідні критерії до підбору матеріалу, оформлення словникових статей тощо. Найбільшим попередником багатотомного лексикографічного видання слід уважати «Słownik gwar polskich» Я. Карловича, що вийшов у 1900–1911 рр. Матеріали, зареєстровані в цьому словнику, засвідчують польську діалектну лексику практично до кінця XIX століття. Початком роботи над новою потужною лексикографічною працею став опис та опрацювання друкованих і рукописних джерел, на які відповідно покладаються укладачі – колектив відділу діалектології Інституту польської мови ПАН у Кракові. У часовому просторі цей матеріал засвідчує діалектну лексику, зафіксовану протягом

століття, а сам реєстр джерел було видано на початку роботи над словником окремим томом «Słownik gwar polskich. Źródła» (1977). Обмеження фактичного матеріалу XIX–XX століттям автори передмови обґрунтовують недостатністю джерел попереднього періоду, а у випадках, коли трапляються діалектні лексичні одиниці у старопольських текстах чи словниках, їх не засвідчено як народнорозмовні і не зафіксовано географічну локалізацію [10: X]. Одним із найцінніших джерел є особисті картотеки наукових працівників, що походять із різних діалектних ареалів, де й зафіксовано лексеми. Часто ці картотеки налічують від 8 до 60 тисяч карток, зокрема, М. Бучинський записав і опрацював понад 60 тисяч карток. Загалом же в картотечі словника на початку роботи над ним зафіксовано й укладено в алфавітному порядку понад 3000000 записів для 100 000 гасел. Однією з традиційних ознак «Słownika gwar polskich» PAN є його диференційний характер. Проте до кожного окремого випадку застосовано суто індивідуальний підхід, і тому жодне слово, що, на думку укладачів, має потрапити до загальнодіалектного словника польської мови, не залишається поза увагою науковців. Така позиція дала змогу авторам фіксувати не лише виразно діалектні лексеми, а й лексичні одиниці, відомі в літературній мові, однак такі, що мають часткові чи суттєві відмінності у значеннях або відрізняються формально. До словника входить багато слів, що засвідчують матеріальну і духовну культуру польського народу. Це назви частин плуга, воза, лікарська й ботанічна термінологія, релігійні та астрономічні терміни. Не уникає «Słownik gwar polskich» PAN фіксації власних назв та похідних від них, однак тільки тих, що мають відмінне значення в говірці чи сформовані на базі місцевих термінів (*antek, łobuz*) або тих, що є частинами сталих фразеологічних одиниць (*elegant z Mosiny*).

У кожному томі словника витримано редакційні засади, що стосуються алфавітного порядку, словникові статті – однослівні чи двослівні. Слова, що відрізняються будовою, потрапляють в окремі гасла, лексеми, що мають певні фонетичні відмінності, але спільне значення, – відповідно до однієї словникової статті. Частину лексичних одиниць зафіксовано в підгаслах, підставою об'єднання в які є ключове слово та його значення. Наприклад, до словникової статті *droga* засвідчено понад 80 підгасел, серед яких *Bita droga, Czarna droga, Droga bez Niebo, Droga Mleczna, Droga Świętych, Droga traktowa, Skażona droga, Za drogą* тощо [7: 308–315]. Словник перебуває на стадії видання окремими томами. У 1999 році вийшла спеціальна двотомна лексикографічна праця «Indeks alfabetyczny wyrazów z kartoteki «Słownika gwar polskich» за ред. Є. Рейхана. Індекс налічує біля 240000 лексичних одиниць і сьогодні займає у польській лексикографії друге місце за кількістю

охопленого лексичного матеріалу [5]. Така новітня у слов'янському словникарстві праця дає змогу до завершення роботи над багатотомним «Słownikem gwar polskich» ознайомитися з повним реєстром словника.

До загальнодіалектних лексикографічних праць у польському мовознавстві зараховують також «Słownik stereotypów i symboli ludowych» за ред. Є. Бартмінського. Цей словник запланований як багатотомне видання, що є передусім оригінальною «спробою реконструкції традиційного образу свята і людини» [11: 9]. Він спирається на діалектні та фольклорні записи. Словник відмінний від досі відомих діалектних словників у Польщі за викладом та формою подання матеріалу. У цій лексикографічній праці використано новий тип дефініції – когнітивну дефініцію (автор терміна Є. Бартмінський). Словник має тематичну структуру, що відбиває народну картину світу і людини. У словнику, як зазначено в редакторських заасадах, «подаються важливі словникові статті через їх детальні мовно-культурні «портрети»...» [11: 12]. Словникова стаття складається з двох частин, пов'язаних між собою відсиланнями. Перша – дефініції у формі речень, що засвідчують усталені характеристики предмета опису в народній традиції, друга – документаційна – містить відповідні цитати з народних текстів.

Загальнодіалектними є також деякі тематичні словники, в яких знайшла відображення народна термінологія.

РЕГІОНАЛЬНІ СЛОВНИКИ.

До цієї групи словників ми зараховуємо лексикографічні праці, що охоплюють як цілий діалект, так окремі говірки. У польському мовознавстві, за деякими класифікаціями за критерієм територіального поширення, прийнято виділяти в окрему групу кашубські словники [13: 24]. Наукове зацікавлення кашубським діалектом активізувалося ще наприкінці XIX століття, результатом цього стали словники: «Słownik kaszubski z dodatkiem idiotyzmów chełmińskich i kociewskich» Г. Поблоцького (1887); «Słownik kaszubski porównawczy» Л. Біскупського (1891); «Słownik języka pomorskiego, czyli kaszubskiego» С. Рамульта (1897). Через століття активізація діалектологічних досліджень сприяла виходу ще трьох знакових праць, що стосуються кашубського діалекту – "Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej" у п'яти томах Б. Сихти (1967–1976), «Słownik polsko-kaszubski» Я. Трепчика (1994) та «Słownik etymologiczny kaszubszczyzny» у п'яти томах В. Борися і Г. Поповської-Таборської (1994–2006). Власне, цю лексикографічну працю можна вважати новим напрямом у слов'янському діалектному словникарстві, оскільки автори не тільки тлумачать слово, а й подають його етимологію. Така специфічна словникова праця, яка «переслідує етимологічну мету в часі і просторі» [3: 5], дає змогу укладачам

зробити кілька істотних висновків про давню близькість кашубської і великопольської лексики, що виявляється в процесі аналізу старопольських матеріалів; специфіку північно-західної слов'янщини; простежити лексичні кашубсько-східнослов'янські зв'язки, а також розглянути кашубські говірки на тлі балтських та німецьких діалектів. Водночас виявлено значну кількість кашубських лексем, що не мають аналогів у польській мові. Багато слів, опрацьованих у словнику, не були дотепер предметом зацікавлення етимологів, а отже, така праця додасть нових аргументів для етимологічних інтерпретацій в інших мовах та для реконструкції праслов'янського фонду.

Для українського мовознавства передусім важлива і особливо цікава велика лексикографічна праця «Słownik huculski» Я. Янова (2001), упорядкована й видана за сприянням професора Я. Рігера. Зазначимо, що загальногуцульського словника діалектної лексики в українській лексикографії навіть побудованого на диференційному принципі досі ще немає. Окремі прогалини в цій царині, oprócz відомих з початку століття праць, заповнюють кілька локальних словників, передусім: «Південнобуковинська гуцульська говірка і діалектний словник села Бродина, повіту Радівці (Румунія)» О. Горбача (1997), «Гуцульські говірки. Короткий словник» за редакцією Я. Закревської (1997), «Матеріали до словника гуцульських говірок. Косівська Поляна і Росішка Рахівського р-ну Закарпатської обл.» Ю. Піпаша, Б. Галаса (2005).

Словник Я. Янова на сьогодні є найбільшим гуцульським словником. Він налічує біля 9000 словникових статей. Робота над словником припадає на період першої половини ХХ століття. Однак це не применшує його значення, оскільки матеріали, зібрані впродовж кількох десятиліть, мають і сьогодні незаперечне лінгвістичне, а також історичне значення. Словник від початку формування до видання має довгу і тривалу історію – первісно дві частини: кириличну і латиницю, пізніше доопрацювання С. Грабця, нарешті унормування і редакторські правки Я. Рігера. Частково вмотивованим є те, що словникові статті залишилися писаними латиницю, оскільки саме такою була переважна частина записів Я. Янова. В укладанні словникових гасел певним чином поєднано застосування латинського алфавіту й польських літер із засадами української орфографії. Використання літер на позначення специфічних українських фонем, а також особливості побудови словникових статей ґрунтовно описано в «Редакційних засадах і заувагах для користувачів». Можливо, передача діалектної лексики не лише латинськими літерами, а й у кириличному варіанті (тим паче, що частина записів Я. Янова, переважно з друкованих джерел, зафіксована кирилицею [7: XI]) тільки збільшила б наукову цінність словника і для україністики, і для всього

слов'янського мовознавства, а водночас зробило «Słownik huculski» Я. Янова ще більш унікальною лексикографічною працею діалектного спрямування.

Крім діалектних словників, що охоплюють цілу територію поширення тих чи тих говірок, у польському мовознавстві укладають та видають словники, що фіксують говірки окремих міст чи сіл. Це спричинено практичними обставинами, певними реаліями, у яких опиняються лексикографи, адже зібрання та укладання загальномовних чи загальнодіалектних словників вимагає тривалого часу й опрацювання величезної кількості матеріалу. Саме тому видання діалектних словників, що територіально охоплюють незначну частину поширення наріччя, з одного боку, заповнює прогалини в діалектній лексикографії, а з другого – є базою і підґрунтям для укладання атласів і регіонально ширших словників. Кожен із цих словників кваліфікують з географічного погляду відповідно до території поширення говірки як словники того чи іншого наріччя. Зокрема, у польській діалектології «Słownik gwary tzw. Słowińców kaszubskich» З. Соберайського (1997) кваліфікують як кашубський словник; «Słownik gwarowy Śląska Cieszyńskiego» за ред. Я. Воронич (1995), «Słownik gwary śląskiej», упорядкований А. Чайковським і А. Клюковським (1996), "Słownik Gwary Orawskiej" Ю. Конся (2003), «Słownik dialektyczny Księstwa Cieszyńskiego z dodatkiem przysłowiów i frazeologii» А. Цінцяли (1998) – як словники сілезьких говірок; «Słownik gwary miejskiej Poznania» М. Грухманової, Б. Вальчака (1997) – як словник великопольських говірок; «Słownik gwary orawskiej» Ф. Фітака (1997) – як словник малопольських говірок [13: 26]. Актуальним напрямом польської діалектології є також вивчення інших слов'янських говірок, що побутують на території сучасної Польщі. Серед наукових праць, що порушують ці питання, слід виділити дослідження Я. Пігера «O badaniach ukraińskiej leksyki gwarowej na terenie Polski» у збірнику «Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w Polsce. Łemkowszczyzna i gwary nadszańskie» [9]. Важливим напрямом діалектологічних досліджень є праці, що стосуються польських говірок поза межами Польщі, говіркових рис порубіжних територій тощо. Очевидно, результатом таких студій будуть нові лексикографічні праці.

На відміну від українського мовознавства у полоністиці є словники міської діалектної лексики, представлені сьогодні передусім «Słownikiem gwary miejskiej Poznania» М. Грухманової, Б. Вальчака (1997). Лексична база цього словника охоплює поточну неофіційну лексику міських мешканців Познані з усіма регіональними діалектними рисами. До реєстру словника входять також численні запозичення, поширені в повсякденному мовленні. Однак у цьому словнику не засвідчено соціально обмежену жаргонну

лексику, що стосується професійних жаргонних слів, а також шкільного, студентського середовища і специфічного лексичного запасу мовлення фанів, різних молодіжних угруповань тощо, оскільки, як вважають упорядники словника, така лексика є окремим явищем і потребує спеціалізованих мовознавчих досліджень. Як зазначено у вступному слові, робота над словником базувалася на фонографічних методах та записах розмов. У результаті проведення таких студій було зібрано значну кількість матеріалу, що згодом став основою укладання словника. Словникова стаття побудована за таким принципом: реєстрове слово, граматичні форми, лексичне значення, приклади вживання, фразеологія, кваліфікатори. Для користувачів доступна також електронна версія словника на CD-дисках та в Інтернеті. Словникова стаття в інтернет-версії дещо спрощена, окремі фрагменти на відміну від книжкової версії подано факультативно, однак майже повністю збережено приклади, хоча посилання на джерела доступні лише в друкованому варіанті.

Отже, польська діалектна лексикографія на межі XX–XXI століття розвивається традиційно із залученням нових словникових та технічних елементів і є цінним надбанням для всієї славістики.

Література

1. Гриценко П. Ю. Моделювання системи діалектної лексики. – К.: Наук. думка, 1984. – 226 с.
2. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Наук. думка, 2000. – 750 с.
3. Boryś W., Popowska-Taborska H. Słownik etymologiczny kaszubszczyzny. – Warszawa, SOW, 1994 – 2006.
4. Gruchmanowa M., Walczak B. Słownik gwary miejskiej Poznania. – PWN, Warszawa-Poznań, 1997. – 469 s.
5. <http://www.leksykapolska.pl/ZSHJP/prog.html>
6. Indeks alfabetyczny wyrazów z kartoteki «Słownika gwar polskich» / pod red. J. Reichana. – PAN Instytut Języka Polskiego, – Kraków, 1999. – T. 1–2.
7. Janów J. Słownik huculski. – WN DWN, Kraków, 2001. – 291 s.
8. Reichan J. Słownik gwar polskich jako synteza polskiej leksykografii gwarowej // Słowiańskie słowniki gwarowe. – Warszawa SOW, 2000. – S.7 – 17.
9. Rieger J. O badaniach ukraińskiej leksyki gwarowej na terenie Polski // Studia nad słownictwem gwar ukraińskich w Polsce. Łemkowszczyzna i gwary nadszańskie. – Wyd. Naukowe Semper, 2007.
10. Słownik gwar polskich / Pod red. M. Karaśja, J. Reichana, S. Urbańczyka, – Wrocław-Kraków, 1977– 2006.
11. Słownik stereotypów i symboli ludowych. 1. Kosmos / Pod red. J. Bartmińskiego. – Wyd. UMCS, Lublin, T.1, 1996. – 439 s., T. 2, 1999. – 481s.
12. Urbańczyk S. Słowniki. Ich rodzaje i użyteczność. – Wrocław, 1964. – 36 s.
13. Wozniak K. Stan polskiej leksykografii gwarowej pod koniec XX wieku // Słowiańskie słowniki gwarowe. – Warszawa SOW, 2000. – S.17– 51.